

Michał Klichowski

MIĘDZY LINEARNOŚCIĄ a KLIKANIEM

o społecznych konstrukcjach podejść do uczenia się

 impuls

o społecznych konstrukcjach

Michał Klichowski

Między linearnością a klikaniem

O społecznych konstrukcjach
podejść do uczenia się

impuls

Kraków 2012

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012

Recenzent:
dr hab. Ewa Jarosz

Korekta:
Zespół

Projekt okładki:
Michał Klichowski

Fotografia na okładce:
Anna Klichowska

Opracowanie typograficzne:
Alicja Kuźma

Publikacja sfinansowana ze środków
Wydziału Studiów Edukacyjnych
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ISBN 978-83-7850-117-6

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel./fax: (12) 422 41 80, 422 59 47, 506 624 220
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie I, Kraków 2012

Spis treści

Przedmowa (<i>Zbyszko Melosik</i>)	9
Wstęp	11

CZĘŚĆ I. Uczenie się – od neurobiologii do socjologii **Teoretyczne podstawy badań**

Rozdział 1. Uczenie się w perspektywie neurobiologicznej	21
Wprowadzenie	21
1.1. Kształtowanie się myśli neurobiologicznej – rys historyczny	22
1.2. Neuroanatomia i neurolokalizacja uczenia się	26
1.3. Neurobiologia pamięci i procesy generatywne a uczenie się	31
1.4. Plastyczność mózgu jako neurobiologiczna podstawa społecznych konstrukcji podejść do uczenia się	36
Podsumowanie	39
Rozdział 2. Uczenie się w perspektywie psychologicznej	41
Wprowadzenie	41
2.1. Pojęcie Arystotelesowskiej epigenezy w interpretacji predeterministycznej i probabilistycznej jako baza psychologicznej teorii uczenia się	42
2.2. Behawioryzm – uczenie się w wizji inżynierów społecznych	47
2.3. Arystotelesowska epigeneza w interpretacji konstruktywistycznej a uczenie się	54
2.4. Uczenie się samorzutne i dyskursy dynamiki zainteresowań – w poszukiwaniu matrycy analitycznej podejść do uczenia się	62
Podsumowanie	75
Rozdział 3. Uczenie się w perspektywie socjologicznej	77
Wprowadzenie	77
3.1. Społeczny konstruktywizm jako socjologiczna podstawa społecznych konstrukcji podejść do uczenia się	78

3.2. Teoria reprodukcji kulturowej Pierre'a Bourdieu i Jeana-Claude'a Passerona a uczenie się	81
3.3. Teoria reprodukcji ekonomicznej Samuela Bowlesa i Herberta Gintisa oraz cyfrowa nierówność w Polsce (digitariat – hipertekstualność versus proletariat – linearność) a uczenie się	85
3.4. Zwrot lingwistyczny w dyskursie humanistycznym w kontekście linearności i klikania – w poszukiwaniu matrycy analitycznej podejść do uczenia się	91
Podsumowanie	98

CZĘŚĆ II. Społeczne konstruowanie podejść do uczenia się – studium empiryczne

Rozdział 4. Metodologiczna charakterystyka badań własnych	105
4.1. Cele badań, problemy i hipotezy badawcze	105
4.2. Zmienne, ich kategorie i wskaźniki	109
4.3. Metoda, techniki i narzędzia badawcze	116
4.4. Dobór próby	128
Rozdział 5. Eksploracja i tworzenie tekstu w trakcie uczenia się osób o niskim i wysokim kapitale kulturowym	131
Wprowadzenie	131
5.1. Eksploracja tekstu w trakcie uczenia się a kapitał kulturowy	133
5.1.1. Czas fiksacji na wybranych fragmentach tekstu w trakcie uczenia a kapitał kulturowy	133
5.1.2. Korzystanie w trakcie uczenia się z planu tekstu a kapitał kulturowy	137
5.1.3. Rodzaj sekwencji korzystania z hipertekstu w trakcie uczenia się a kapitał kulturowy	139
5.2. Tworzenie tekstu w trakcie uczenia się a kapitał kulturowy	143
5.2.1. Deklarowany rodzaj stosowanych strategii tworzenia notatek w trakcie uczenia się a kapitał kulturowy	143
Wnioski	148
Rozdział 6. Dynamika zainteresowań osób o niskim i wysokim kapitale kulturowym	149
Wprowadzenie	149
6.1. Przejawiana dynamika zainteresowań a kapitał kulturowy	151
6.1.1. Znaczenia nadawane zainteresowaniom a kapitał kulturowy	151

6.1.2. Treści zainteresowań deklarowane na aktualnym oraz wcześniejszych etapach edukacji szkolnej a kapitał kulturowy	154
6.1.3. Struktura zainteresowań przejawiana na aktualnym oraz wcześniejszych etapach edukacji szkolnej a kapitał kulturowy	161
6.1.4. Poziom aplikacji zainteresowań w szkole deklarowany na aktualnym oraz wcześniejszych etapach edukacji szkolnej a kapitał kulturowy	168
6.1.5. Poziom aplikacji zainteresowań w szkole przejawiany w przebiegu edukacji szkolnej a kapitał kulturowy	174
6.1.6. Profil rozwoju zainteresowań przejawiany w przebiegu edukacji szkolnej a kapitał kulturowy	176
Wnioski	179
Rozdział 7. Społeczne konstrukcje podejść do uczenia się – między linearnością a klikaniem	181
Wprowadzenie	181
7.1. Podejścia do uczenia się a kapitał kulturowy	182
7.2. Weryfikacja hipotez – zestawienie podsumowujące	191
Zakończenie	193
Bibliografia	197
Strony internetowe	219
ANEKS	
Załącznik 1. Treść poszczególnych stron InteractiveStory-Trackera	223
Załącznik 2. Kwestionariusz	231
Summary (Between the linear and the clicking About the social constructs of approaches to learning)	239

Przedmowa

Polskie nauki o edukacji potrzebują impulsów i otwarć na nowe kategorie teoretyczne, koncepcje i pola problemowe. Niestety wiele rozpraw i książek, w tym „prac na stopień” (na poziomie doktoratu, a niekiedy nawet habilitacji) unika „szerokich wód” i „intelektualnych przygód”. Ich autorzy „zamykają się w opłotkach”, bądź „wyważają otwarte drzwi” (powielając te same – dawno już rozwiązane – problemy), wreszcie – są a-teoretyczni. Niezbyt często zdarzają się teksty, które dają czytelnikowi możliwość rekonstrukcji własnego sposobu myślenia czy dialogu z tekstem. Jednak nie ulega dla mnie wątpliwości, że książka Michała Klichowskiego – jednego z najbardziej obiecujących przedstawicieli młodego pokolenia pedagogów polskich – do której mam przyjemność pisać tę przedmowę, daleko wykracza poza powyższy opis.

Jest to książka pod każdym względem znakomita – zarówno w kontekście przyjętych przez Autora założeń teoretycznych i metodologicznych, narracji oraz argumentacji, jak i konkretnych rezultatów analitycznych. Michał Klichowski jawi się jako dojrzały młody naukowiec, który potrafi się swobodnie poruszać po meandrach teorii i rzeczywistości, jest bardzo wrażliwy na przemiany współczesnej kultury i edukacji, a przy tym umie prowadzić „miękkie” rozważania jakościowe oraz realizować *stricte* pozytywistyczne badania.

Pragnę dodać, że różnorodne i zawsze bardzo dobrze uzasadnione narracje i formułowane przez Michała Klichowskiego wnioski stanowią jego istotny wkład do współczesnej wiedzy na temat tożsamości młodego pokolenia w relacji do uczenia się. Autor potrafił przy tym uchwycić (co nadaje książce walor nadzwyczajny) rzeczywistość tożsamościowo-edukacyjną i przedstawić ją w bardzo przekonujący sposób. Uczenie się stanowi w jego książce swoistą soczewkę dynamiki napięcia zarówno między różnymi podejściami teoretycznymi, jak i konkretnymi, realnymi zjawiskami. Trudno nie zauważyć, że Autor nie konfrontuje wyłaniających się z badań obrazów rzeczywistości z jakimkolwiek obrazem idealnego, czy postulowanego uczenia się – jest z całą pewnością świadomy, że jego narracje mają charakter „konstrukcji społecznej”. Narracje Michała Klichowskiego pozbawione są jakiegokolwiek moralizatorstwa czy dydaktyzmu, tak kuszącego w przypadku analiz problemów związanych

z kształceniem, uczeniem się czy nauczaniem (nie zakłada on też istnienia ostatecznej prawdy, do której naukowiec powinien dojść za wszelką cenę). Są w tym kontekście otwartym tekstem, który zaprasza czytelnika do nadawania własnych znaczeń.

Jestem przekonany, że książka ta – wpisująca się doskonale we współczesne debaty na temat uczenia się i tożsamości młodzieży – będzie czytana i cytowana. Z całą pewnością zasługuje na to, stanowiąc bardzo optymistyczny wyraz potencjału naukowo-intelektualnego młodego pokolenia polskich pedagogów, dla którego tożsamość Michała Klichowskiego stanowi swoistą krystalizację.

prof. zw. dr hab. Zbyszko Melosik

Wstęp

Szkic książki jest modelem rzeczywistości, kontrolowanym i kształtowanym przez świadomość pisarza. Jest to całkowicie zrozumiałe w odniesieniu do poezji i powieści, lecz zbyt rzadko zdajemy sobie sprawę z tego, że jest tak również z książkami o faktach. A jednak impuls, który jednemu każe pisać wiersze, innego rzuca na rozfalowane wody i zmusza do opisywania tego, co tam zastał.

John Steinbeck, Edward F. Ricketts
(za: R. Dubos, 1970, s. XVII)

Celem tej książki jest przeanalizowanie, w jakim stopniu podejścia do uczenia się są konstruowane społecznie, a dokładniej, jak współczesna środowiskowa dyferencjacja przeobrażeń społeczno-kulturowych w Polsce oddziałuje na to, w jaki sposób uczy się młodzież. Ponadto publikacja ma stworzyć możliwość refleksyjnego odniesienia się do fenomenu podejścia do uczenia się jako konstruktu społecznego oraz niekonwencjonalnego namysłu nad zjawiskiem nierówności społecznej w sytuacji globalnej zmiany i nad temporalnym uwikłaniem sposobów poznawania świata przez człowieka.

Uczenie się – jak zauważa Kazimierz Franczak – „od starożytności pozostaje w centrum refleksji nad życiem i działaniem człowieka”¹ (2005, s. 16).

¹ Apogeum naukowej refleksji nad uczeniem się człowieka datuje się na pierwszą połowę XX wieku, kiedy to – po uzyskaniu przez psychologię na przełomie XIX i XX wieku statusu nauki – prowadzono „intensywne badania laboratoryjne i obserwacje kliniczne”, zmierzające do „stworzenia całościowej teorii uczenia się”. Wierzono w tamtych latach, że odkrycie „uniwersalnie ważnych praw” rządzących ludzkim uczeniem się pozwoli nie tylko „wyjaśnić fenomenalną zdolność adaptacji człowieka do warunków społecznych, ale i racjonalnie sterować rozwojem jednostek, grup i całych zbiorowości”. W latach 60. ubiegłego wieku „ranga problematyki uczenia się zaczęła stopniowo tracić na znaczeniu” na rzecz zainteresowania osobowością człowieka – „»wynalezienie« osobowości nie tylko wygasiło badania nad uczeniem się, ale i sprawiło, że ich dotychczasowe rezultaty stopniowo zaczęły nabierać wartości archiwalnej”. Renesans problematyki uczenia się pojawił się „wraz z początkiem ostatniej dekady XX wieku”, kiedy to andragodzy dokonali paradygmatycznego

Termin ten słowniki² definiują jako „zdobywanie wiedzy lub informacji oraz umiejętności”. W naukach społecznych ujmuje się go jednak szerzej, jako „wszelkie zmiany w zachowaniu, które można przypisać określonym doświadczeniom z przeszłości” (N.J. Mackintosh, A.M. Colman, 2002, s. 7). Carl R. Rogers dookreśla, że uczenie się

[...] jest czymś więcej niż gromadzeniem faktów. [...] wprowadza zmianę w zachowaniu jednostki, w kierunku działania, jakie obiera ona na przyszłość, w jej postawach i osobowości. [...] obejmuje nie tylko przyrost wiedzy, lecz [...] wkracza w każdą cząstkę naszej egzystencji (za: K. Illeris, 2006, s. 42).

Jedną z podstawowych sformułowanych przez Jerome’a S. Brunera zasad uczenia się, zasada całości, zakłada ponadto, że przebieg uczenia się wynika z owej egzystencji. Badacz ten podkreślał, że uczy się cała osoba, „ze wszystkimi swoimi zdolnościami (zmysły, inteligencja, wola, emocje), ze swoją historią i cechami osobowościowymi” (za: K. Franczak, 2005, s. 21).

W Polsce termin „uczenie się” – co podkreśla Bogdan Suchodolski – obarczony jest jeszcze cały czas jednak „szkolno-podręcznikowymi” konotacjami (za: T. Hejnicka-Bezwińska, 2008, s. 130). Uczenie się postrzega się zwykle jako aktywność zinstytucjonalizowaną, związaną ze szkołą i edukacją formalną (K. Illeris, 2006, s. 20). Pojęcie to w rzeczywistości wykracza jednak „poza konwencjonalną treść”, która łączy je z oświatą (J.W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza, 1982, s. 49–50). Teresa Hejnicka-Bezwińska wyjaśnia, że uczenie się realizowane jest także (głównie?) „w rodzinie [...], w grupie społecznej; odbywa się przez zabawę, pracę i korzystanie z mediów”. W takim rozumieniu termin ten staje się „centralną kategorią pojęciową” współczesnej pedagogiki (T. Hejnicka-Bezwińska, 2008, s. 130).

W książce przyjęta zostanie definicja uczenia się J.S. Brunera, który rozumiał uczenie się jako zmianę potencjału reakcji. Wzorem uczenia się – według J.S. Brunera – jest „odkrywanie, a siłą napędową – motyw kompetencji i mistrzostwa”. Odkrywanie to – zdaniem tego amerykańskiego psychologa – przekształcanie informacji i/albo danych już zakodowanych w umyśle (wiedzy uprzedniej) na skutek dopływu nowych informacji i/albo danych lub włączanie do wiedzy uprzedniej nowych informacji i/albo danych (T. Hejnicka-Bezwińska, 2008, s. 138–139). W procesie odkrywania jednostka wykracza zawsze poza

przesunięcia w teorii edukacji dorosłych – przenieśli akcent z nauczania na uczenie się (K. Illeris, 2006, s. 9–10).

² Mowa o słownikach jednojęzycznych (języka). Słowniki tematyczne – na przykład psychologiczny, socjologiczny czy pedagogiczny – definiują pojęcie uczenia się szerzej. Warto wspomnieć w tym miejscu, że definicja uczenia się zawarta w jednym z pierwszych *Słowników pedagogicznych* (W. Okoń, 1987, s. 327) oraz ta pochodząca z *Nowego słownika pedagogicznego* (W. Okoń, 2007, s. 437) – pomimo iż w latach dzielących ich wydanie w pedagogice zachodziło owo paradygmatyczne przesunięcie w obrębie tego problemu – nie różnią się od siebie.

dostarczone informacje i/albo dane, a zatem aktywnie je przekształca lub aktywnie je włącza. Brunerowskie uczenie się jest więc procesem konstruowania wiedzy (aktywnego jej tworzenia) (J.S. Bruner, 1978).

Myron H. Dembo zauważa, że jeśli przyjmuje się konstruktywistyczne rozumienie uczenia się, to „w pierwszym rzędzie należy badać czynności związane z regulacją tego procesu oraz sposób kontroli umysłu nad jego przebiegiem” (za: K. Franczak, 2005, s. 32). Odwołując się do klasyfikacji stworzonej przez Jeana Piageta, można określić, że w perspektywie Brunerowskiej przedmiotem analiz powinien być strukturalny aspekt uczenia się – dotyczy on natury tego procesu, koncentruje się wokół pytania o to, jak przebiega uczenie się³ (K. Illeris, 2006, s. 35). Mówiąc inaczej, konstruktywista skupia się na podejściach do uczenia się.

Termin „podejście do uczenia się” występuje stosunkowo rzadko w polskiej literaturze przedmiotu, dlatego też – dokonując jego deskrypcji – trzeba sięgnąć do literatury zagranicznej, szczególnie do wydanej po raz pierwszy w 1992 roku pracy brytyjskiego badacza Paula Ramsdena pt. *Learning to Teach in Higher Education* (P. Ramsden, 1992), w której autor dokonuje szczegółowego opisu pojęcia podejścia do uczenia się (*approaches to learning*). Termin ten ma dwa znaczenia: (1) indywidualny sposób definiowania uczenia się człowieka (subiektywna teoria uczenia się), (2) indywidualny sposób uczenia się stosowany nieświadomie lub świadomie przez człowieka⁴ (P. Ramsden, 1992, s. 38–61; K. Illeris, 2006, s. 15; także: www.ore.edu.pl, 10.04.2011).

W obu przypadkach zakłada się, że „istnieje wiele podejść do uczenia się” (K. Illeris, 2006, s. 33), że „nie ma jednej koncepcji uczenia się ani jednej [jego – M.K.] strategii” (T. Hejnicka-Bezwińska, 2008, s. 144) oraz że „jest nieprawdopodobne, aby istniał tylko jeden uniwersalny rodzaj uczenia się” (S.-J. Blakemore, U. Frith, 2008, s. 143). Pierwsze z wymienionych ujęć zakłada zatem, że istnieje wiele teorii uczenia się, drugie natomiast, że ludzie uczą

³ Jean Piaget wyróżnił także dynamiczny aspekt uczenia się. Dotyczy on „tego, co kieruje uczeniem się, skąd pochodzą jego motywy oraz pytania »dlaczego?« uczenie się zachodzi” (K. Illeris, 2006, s. 35).

⁴ W tym kontekście omawiany termin koresponduje w pewien sposób z pojęciami stylu poznawczego oraz strategii uczenia się. To pierwsze jest jednak pojęciem szerszym (mieszczącym w sobie podejścia do uczenia się), natomiast drugie – węższym (oznacza tylko świadomie wybierane sposoby uczenia się) (R. Paige, 2010, s. 299–308; K. Franczak, 2005, s. 22–24; A. Michońska-Stadnik, 1996, s. 30–32; B.G. Davis, 1993, s. 185–190). Niektórzy badacze piszą także o stylach uczenia się (*learning styles*, czasem: *studying styles*). Maria Kozielska i Thomas Kern wyróżniają na przykład cztery style uczenia się studentów kierunków technicznych: (1) aktywny (*active style*) – uczenie się poprzez wchodzenie w rolę, współpracę w grupie; (2) analityczny (*analytical style*) – uczenie się poprzez obserwacje rzeczywistej sytuacji i jej analizę; (3) teoretyczny (*theoretical style*) – uczenie się poprzez obserwacje symulacji i na podstawie opisu działania; (4) praktyczny (*applicational style*) – uczenie się poprzez działanie i praktyczne eksploracje (M. Kozielska, T. Kern, 2011, s. 152–153). Mowa jest tu zatem o preferencjach poznawczych, czyli pewnych cechach kontekstu uczenia się podnoszących jego efektywność (por. także: K. Kostolányová, J. Šarmanová, O. Takács, 2011, s. 235–247).

się w różny sposób. W książce pojęcie to rozumiane będzie zgodnie z drugą z przedstawionych deskrypcji.

Edward C. Tolman podkreśla, że z badawczej perspektywy bardzo ważne jest, by rozróżniać i opisywać różne podejścia do uczenia się – ujawniać ich wielość poprzez empiryczne analizowanie tego, jak uczą się ludzie (za: L.R. Squire, 2009, s. 180; por. także: E. Dudzińska, 2010). Enuncjacja E.C. Tolmana wydaje się jednak niepełna. Niezwykle istotne jest bowiem nie tylko zdiagnozowanie rodzajów podejść do uczenia się, ale także wykrycie uwarunkowań ich zróżnicowania.

W książce stawiana jest hipoteza – ukonstytuowana licznymi przesłankami, które zostaną przedstawione w pierwszej jej części – zakładająca, iż w stopniu istotnym podejścia do uczenia się są skonstruowane społecznie (jawią się jako społeczne konstrukcje), a zatem że ich głównym determinantem jest kontekst społeczny. Takie ujęcie zakorzenione jest w socjologii wiedzy, która bada dominujące sposoby myślenia danej epoki i warstwy społecznej, oraz w metodologii fenomenologicznej, która skłania do badania różnych sposobów percepcji zjawisk (W. Jakubowski, 2006, s. 103–107). Fenomen podejść do uczenia się jest więc zinstytucjonalizowany czy wręcz uzależniony od zachodzących między ludźmi interakcji (społecznych interakcji) – podejścia do uczenia się są konstrukcjami (konstruktami) społecznymi, artefaktami⁵ (por. np. M. Nowak, 2008, s. 251; T. Hejnicka-Bezwińska, 2008, s. 126, 262–263; K. Illeris, 2006, s. 10; G. Clauss, 1987, s. 19). Procedurą sprawdzenia powyższej hipotezy będzie – co zostanie szczegółowo uzasadnione w trzecim rozdziale – analiza sposobów uczenia się (rodzajów podejść do uczenia się) młodzieży mającej odmienny kapitał kulturowy⁶ (por. np. D. Czajkowska, 2005, s. 73), rozpatrywanych w kontekście dwóch rywalizujących ze sobą współcześnie kategorii, które symbolicznie można nazwać: linearnością i klikaniem. Eksploracje te wpiszą się zatem w nurt badań nad nierównościami społecznymi (zwłaszcza cyfrową nierównością), co wydaje się szczególnie ważne w kontekście wdrażanej obecnie w Polsce unijnej Strategii Spójności Społecznej⁷ (T. Panek, 2011, s. 9).

⁵ Marian Nowak dookreśla, że „psychologiczne i nade wszystko biologiczne potwierdzenia” hipotezy zakładającej, iż „rzeczywistość jest wytworem naszego rozumu [...], pokazały, że każdy umysł konstruuje »rzeczywistość« w inny sposób”. Ponadto jeśli „to, co zwykle określamy jako »przyjęcie pewnej prawdy« o rzeczywistości, faktycznie jest jedynie konstruowaniem tej rzeczywistości, to również uczenie się, które polega na przyjmowaniu pewnych prawd, musi być rozumiane jako konstruowanie rzeczywistości. Ucząc się, tworzymy rzeczywistość. To nasza świadomość przez zróżnicowanie tworzy całą tę bogatą i zróżnicowaną rzeczywistość”. Zatem każdy człowiek uczy się w inny – i skonstruowany społecznie – sposób (M. Nowak, 2008, s. 251).

⁶ Warto dodać, że jak wskazuje wielu badaczy, w Polsce brakuje cały czas badań nad siłą oddziaływania kapitału kulturowego na przebieg: rozwoju, uczenia się i kariery edukacyjnej (por. np. J. Wilkin, 2000).

⁷ Narodowa Strategia Spójności (w skrócie: NSS, nazwa urzędowa: Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia) jest dokumentem strategicznym określającym priorytety i obszary wykorzystania oraz system wdrażania funduszy unijnych: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz Funduszu Spójności w ramach budżetu

Inspiracją podejmowanych badań były prace Profesor Hanny Krauze-Sikorskiej dotyczące społecznych uwarunkowań zaburzeń w uczeniu się (por. np. H. Krauze-Sikorska, 2004b, 2008b) oraz prowadzone przez nią seminaria⁸.

Warto nadmienić, że badania dotyczące społecznych konstrukcji podejść do uczenia się nie były dotychczas prowadzone. Najbardziej zbliżone do nich były analizy dokonane przez Kazimierza Franczaka (2005, s. 158–160), który badał socjodemograficzne uwarunkowania obieranych przez uczniów strategii uczenia się, oraz zrealizowane przez Janusza Gniteckiego (1998, s. 5–51) studia nad paradygmatycznymi przemianami w teoretycznych podejściach do uczenia się wychowanków w placówkach edukacyjnych, a także dokonane przez Zbigniewa Pietrasińskiego w latach 50. ubiegłego wieku badania nad determinantami sposobów uczenia się (Z. Pietrasiński, 1962, s. 15–22).

Wyniki planowanych badań mogą wzbogacić zatem dotychczasowy stan wiedzy o uczeniu się człowieka (ukazą nowy kontekst analizowania tego procesu) oraz stać się pomocne w opracowaniu technik „poznawania własnego uczenia się” skierowanych do uczniów (B.D. Gołębiak, 2006a, s. 175). Sarah-Jayne Blakemore i Uta Frith zauważają ponadto, że „rozumienie mechanizmów” wpływu środowiska „na uczenie się może odmienić strategie edukacyjne i umożliwić nam opracowanie programów, które będą dopasowane do [...] potrzeb wszystkich ludzi” (2008, s. 1). Wydaje się więc, że książkę tę można uznać za pewien głos w dyskusji zmierzającej „do opisu i rozwijania pełniejszego rozumienia procesu uczenia się” (K. Illeris, 2006, s. 16).

Tekst książki został podzielony na dwie części. Pierwsza to teoretyczne podstawy podejmowanych badań. Fragment ten ukazuje, że w kontekście rozważań o uczeniu się „nie istnieje żaden ponadparadygmatyczny punkt widzenia (a przynajmniej nie jest on dostępny istotom ludzkim), który stanowiłby ostateczny układ odniesienia dla porównywania rywalizujących teorii naukowych”⁹

Wspólnoty Europejskiej na lata 2007–2013. „Celem strategicznym NSS jest tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki polskiej opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz wzrost poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej” (www.fundusze-strukturalne.gov.pl, 9.10.2011).

⁸ Rezultatem uczestnictwa w tych seminariach była praca magisterska: *Dynamika zainteresowań uczenia w kontekście Płynnej Nowoczesności Zygmunta Baumana* (2010a) oraz artykuły naukowe: *Czy edukacja może być elementem terażniejszości dziecka* (2009); *Edukacja aktywnych zainteresowań – wielkie wyzwania, jeszcze większe dylematy* (2010b); *Emo – kultura fasadowych zainteresowań* (2010c); *Nowoczesne media w edukacji dziecka* (2010d); *„Pro-ana” jako społeczno-kulturowy aspekt zdrowia* (2010e); *Hiperstrukturalne uczestnictwo – postmodernistyczny wymiar życia młodzieży* (2011a); *Miałem Talent!* (2011b); *Młodzieżowy ruch „pro-ana” – potrzeba (po)nowoczesnej profilaktyki* (2011c); *Portal Nasza Klasa jako środowisko konstruowania tożsamości* (2011d); *Rozwój zainteresowań uczniów a Płynna Nowoczesność Zygmunta Baumana* (2011e); *Kompetencje matematyczne – założone sposoby kształtowania i dyskursy popkulturowe* (z G. Rurą –2011a), *Założenia programowo-organizacyjne reformy oświaty z 1999 roku w zakresie edukacji elementarnej* (z G. Rurą – 2011b).

⁹ Teoretycy postmodernizmu zakładają, że takiego ponadparadygmatycznego punktu odniesienia nie ma w ogóle (w żadnym kontekście). Twierdzą oni, że wszystkie teorie są relatywne, tekstualne, a często nawet „totalnie arbitralne” (S. Fish, za: Z. Melosik, 2009, s. 93).

(K. Illeris, 2006, s. 12), a w związku z tym, że rozważania te muszą mieć charakter interdyscyplinarnych poszukiwań, czerpiących z doniesień neuronauki (1. rozdział), psychologii (2. rozdział), pedagogiki, filozofii i socjologii (3. rozdział) (S.-J. Blakemore, U. Frith, 2008, s. 190). Nadrzędnym celem tej części jest wykrycie interdyscyplinarnych przesłanek przyjmowanej w książce hipotezy. Warto także dodać, że w części tej będzie się znajdować wiele cytatów – w książce przyjęte zostaje bowiem, za Anną Wyką, założenie, że cytowanie całych fragmentów cudzych tekstów stwarza przestrzeń dialogu czy rozmowy z nimi (1993, s. 171).

Drugą część stanowi studium empiryczne. Celem tej części książki jest zaprezentowanie metodologicznej charakterystyki podjętych badań (4. rozdział) oraz dokonanie opisowej, tabelarycznej i graficznej prezentacji wyników (5. i 6. rozdział), a także ich zinterpretowanie, podsumowanie i przeprowadzenie dyskusji w obrębie wniosków z tych wyników wyprowadzonych (7. rozdział). Fragment ten jest więc próbą skonfrontowania stawianej w książce hipotezy (wraz z wykrytymi jej teoretycznymi przesłankami) z rzeczywistością.

Książka ta została przygotowana na podstawie rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem naukowym prof. UAM dr hab. Hanny Krauze-Sikorskiej i obronionej 10 maja 2012 roku na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu¹⁰. Pragnę w tym miejscu szczerze podziękować Pani Promotor za merytoryczne i emocjonalne wsparcie oraz okazane mi zaufanie.

Dziękuję także Pani Profesor Ewie Jarosz za podjęcie trudu zrecenzowania zarówno rozprawy, jak i tekstu tej książki – cenne uwagi Pani Profesor były moimi najważniejszymi wskazówkami w procesie przygotowania publikacji.

Szczególne podziękowania kieruję do Władz Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zwłaszcza do jego Dziekana, prof. zw. dr. hab. Zbyszko Melosika – za wspieranie mojego rozwoju, umożliwienie odbycia wyjazdu studyjnego na Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą oraz za urzeczywistnienie marzenia o wydaniu rozprawy w formie książkowej.

Książkę dedykuję moim Rodzicom, Siostrom i ich Mężom oraz mojej Ani, czyli tym, którzy nigdy nie bali się rozmawiać o linearności i klikaniu.

¹⁰ Tytuł rozprawy: *Spoleczne konstrukcje podejść do uczenia się. Między kulturą linearną a kulturą klikania* (M. Klichowski, 2012, ss. 405).

Bibliografia

- Ajdukiewicz K. (1934). *Logiczne podstawy nauczania*, Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, Warszawa.
- Aleksandrowicz R. (1996). *Mały atlas anatomiczny*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Ardila A. (2009). *Neuropsychologiczne podejście do inteligencji*, tłum. M. Harciarek [w:] K. Jodzio (red.), *Neuropsychologia. Współczesne kierunki badań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Babbie E.R. (2004). *Badania społeczne w praktyce*, tłum. W. Betkiewicz i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Baer D.M. (2002). *Stosowana analiza behawioralna* [w:] N.J. Mackintosh, A.M. Colman (red.), *Zdolności a proces uczenia się*, tłum. J. Gilewicz, Wydawnictwo „Zys i S-ka”, Poznań.
- Balcerzak-Paradowska B. (red.) (1997). *Rodziny wielodzietne w Polsce. Teraźniejszość i przyszłość*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Baley S. (1948). *Zarys psychologii w związku z rozwojem psychiki dziecka*, Wydawnictwo „Książnica-Atlas”, Wrocław.
- Barthes R. (1997). *Przyjemność tekstu*, tłum. A. Lewańska, Wydawnictwo „KR”, Warszawa.
- Bartmiński J. (1991). *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata* [w:] J. Bartmiński (red.), *Językowy obraz świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartnicka K., Szybiak I. (2001). *Zarys historii wychowania*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
- Bauman Z. (2007a). *Płynne życie*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Bauman Z. (2007b). *Szanse etyki w zglobalizowanym świecie*, tłum. J. Konieczny, Wydawnictwo „Znak”, Kraków.
- Bauman Z. (2007c). *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim*, tłum. J. Łaszcz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Bauman Z. (2011). *Kultura w płynnej nowoczesności*, Wydawnictwo „Agora”, Warszawa.
- Bax S. (2011). *Digital Education: Beyond the „Wow” Factor* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.
- Berger P.L., Luckmann T. (1983). *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, tłum. J. Niżnik, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

- Berger T., Thomas M. (2011). *Integrating Digital Technologies in Education: A Model for Negotiating Change and Resistance to Change* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.
- Berlyne D.E. (1969). *Struktura i kierunek myślenia*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Bernstein B. (1990). *Odtwarzanie kultury*, tłum. Z. Bokszański, A. Piotrowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Birch A. (2007). *Psychologia rozwojowa w zarysie*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Biziuk P. (2011). *Tim Berners-Lee i jego WWW*, „Focus”, nr 9.
- Blakemore S.-J., Frith U. (2008). *Jak uczy się mózg?*, tłum. R. Andruszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Bogunia-Borowska M. (2008). *Codziennosc życia społecznego – wyzwania dla socjologii XXI wieku* [w:] P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska (red.), *Socjologia codzienności*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków.
- Borkowska A. (2006). *Neuropsychologiczne i neurobiologiczne mechanizmy pamięci operacyjnej*, „Neuropsychiatria i Neuropsychologia”, nr 1.
- Botkin J.W., Elmandjra M., Malitza M. (1982). *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”? Raport Klubu Rzymskiego*, tłum. M. Kukliński, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Bourdieu P. (1985). *The Forms of Capital* [w:] J.G. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood, New York.
- Bourdieu P., Passeron J.-C. (2006). *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, tłum. E. Neyman, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bourdieu P., Wacquant L.J.D. (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, tłum. A. Sawisz, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Brophy J. (2002). *Motywowanie uczniów do nauki*, tłum. K. Kruszewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bruner J.S. (1978). *Pozna dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawczej*, tłum. B. Mroziak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bruner J.S. (1996). *Frames for Thinking. Ways of Making Meaning* [w:] D.R. Olson, N. Torrance (ed.), *Modes of Thought. Explorations in Culture and Cognition*, Cambridge University Press, New York.
- Brzezińska A. (2005). *Spoleczna psychologia rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Brzezińska A., Janiszewska-Rain J. (2005). *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków.
- Brzeziński J. (2000). *Badania eksperymentalne w psychologii i pedagogice*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Burns M., Bodrogini P.W. (2011). *„The Wisdom of Practice”: Web 2.0 as a Cognitive and Community Building Tool in Indonesia* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.
- Cęcelek G. (2009). *Socjalizacja dziecka w biednej rodzinie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 8.

- Chaka C. (2011). *Research on Web 2.0 Digital Technologies in Education* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.
- Chaskin R.J., Brown P., Venkatesh S., Vidal A. (2007). *Budowanie potencjału społeczności lokalnej*, tłum. K. Kubin, I. Rybka [w:] T. Kaźmierczak (red.), *Zmiana w społeczności lokalnej. Szkice o kapitale społecznym w praktyce społecznej i nie tylko*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Chmaj L. (1962). *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Chmielewska-Łuczak D., Nowak M. (2007). *Elitarny charakter Internetu. Bariery i wykluczenia*, [w:] J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, „Eneteia” Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.
- Chmurzyński J.A. (2006). *Henri Piéron*, <http://www.nencki.gov.pl/ptetol/biogramy/pieron.htm> (dostęp: 10.03.2011).
- Ciecierski T. (2003). *O objaśnianiu pojęcia świadomości fenomenalnej*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki”, nr 4.
- Claparède É. (1936). *Psychologia dziecka i pedagogika eksperymentalna*, tłum. M. Górńska, Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, Warszawa.
- Clauss G. (1987). *Psychologia różnic indywidualnych w uczeniu się*, tłum. M.S. Szymański, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Costa C. (2011). *Educational Networking in the Digital Age* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.
- Cybal-Michalska A. (2001). *Orientacje proeuropejskie młodzieży. Stan i potrzeby edukacyjne*, Wydawnictwo „Wolumin”, Poznań.
- Cybal-Michalska A. (2005). *Dylematy tożsamościowe młodzieży w sytuacji zmiany kulturowej* [w:] R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.), *Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
- Cybal-Michalska A. (2006). *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata. Studium socjopedagogiczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Czajkowska D. (2005). *Młodzież, kapitał kulturowy i sukces życiowy, czyli o kilku paradoksach nierówności społecznej* [w:] R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.), *Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
- Czerniawska E. (1999). *Dynamika zachowań strategicznych w uczeniu się tekstów podręcznikowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Daley J.P. (2011). *Deconstructing Formal and Informal Learning Spaces with Social Networking Sites* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.
- Damasio A.R. (2000). *Tajemnica świadomości. Ciało i emocje współtworzą świadomość*, tłum. M. Karpiński, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań.
- Davis B.G. (1993). *Tools for Teaching*, Jossey-Bass Publisher, San Francisco.

- Derrida J. (1997). *Pozycje. Rozmowy z Henri Ronsem, Julią Kristevą, Jean-Louis Houdebinem i Guy Scarpettą*, tłum. A. Dziadek, Kwartalnik Literacki „FA-art”, Bytom.
- Derrida J. (1999). *O gramatologii*, tłum. B. Banasiak, Wydawnictwo „KR”, Warszawa.
- Derrida J. (2004). *Pismo i różnica*, tłum. K. Kłosiński, Wydawnictwo „KR”, Warszawa.
- Dewey J. (1972). *Demokracja i wychowanie*, tłum. Z. Doroszowa, Wydawnictwo Zakładu im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Dewey J. (1975). *Sztuka jako doświadczenie*, tłum. A. Potocki, Wydawnictwo Zakładu im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Dewey J. (2005). *Moje pedagogiczne credo*, tłum. J. Pieter, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
- DiPrete T.A., Gelman A., McCormick T., Teitler J., Zheng T. (2011). *Segregation in Social Networks Based on Acquaintanceship and Trust*, „American Journal of Sociology”, no. 4.
- Dolata R. (2001). *Procesy rekrutacji i dzielenia uczniów na oddziały w gimnazjach z perspektywy nierówności społecznych w edukacji*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Drabowicz T. (2007). *Nierówności cyfrowe – nowy wymiar zróżnicowania społecznego* [w:] J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, „Eneteia” Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.
- Drury N. (1995). *Psychologia transpersonalna. Ludzki potencjał*, tłum. H. Smagacz, Wydawnictwo „Zys i S-ka”, Poznań.
- Dryden G., Vos J. (2000). *Rewolucja w uczeniu*, tłum. B. Józwiak, Wydawnictwo „Morderski i S-ka”, Poznań.
- Dubos R. (1970). *Człowiek. Środowisko. Adaptacja*, tłum. S. Bogusławski, A. Czerwiński, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa.
- Dubreucq F. (1996). *Jan Owidiusz Decroly* [w:] C. Kupisiewicz, I. Wojnar (red.), *Mysłiciele – o wychowaniu*, t. 1, tłum. I. Janiszowska, Wydawnictwo „BGW”, Warszawa.
- Duch W. (2001). *Neurokognitywna teoria świadomości*, „Kognitywistyka i Media w Edukacji”, nr 2.
- Duch W. (2002a). *Fizyka umysłu*, „Postępy Fizyki”, nr 53D.
- Duch W. (2002b). *Geometryczny model umysłu*, „Kognitywistyka i Media w Edukacji”, nr 6.
- Duch W. (2005). *Umysł, świadomość i działanie twórcze*, <http://www.kognitywistyka.net/artykuly/wd-ust.pdf> (dostęp: 12.02.2011).
- Duch W. (2010). *Wstęp do kognitywistyki*, <http://www.fizyka.umk.pl/~duch/Wyklady/Kog1/Kognit-cale.pdf> (dostęp: 16.01.2010).
- Dudzińska E. (2010). *Osobowość i typologia uczniów jako czynnik różnicujący i determinujący proces uczenia się języków obcych*, <http://gimnazjalista.pl/publikacja,20967,Referaty,Osobowosc-i-typologia-uczniow-jako-czynnik-roznicujacy-i-determinujacy-proces-uczenia-sie-jezykow-obcych> (dostęp: 9.04.2011).
- Dyczkowski A. (red.) (1998). *Nowy leksykon PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Dylak S. (1995). *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Dylak S. (2000). *Konstrukttywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*, (preprint otrzymany od autora).
- Dylak S. (2009). *Uczeń – Mózg – Edukacja*, referat wygłoszony na konferencji: „Edukacja alternatywna – dylematy teorii i praktyki”, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi.
- Edwards C.H. (2006). *Dyscyplina i kierowanie klasą*, tłum. M. Bogdanowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Elkana O., Schweiger A., Pąchalska M., Buliński L., Lipowska M., Bidzan M. (2010). *Plastyczność mózgu u dzieci z afazją poudarową na podstawie danych czynnościowego rezonansu magnetycznego (fMRI)* [w:] M. Pąchalska, G.E. Kwiatkowska (red.), *Neuropsychologia a humanistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Fatyga B. (red.) (2005). *Uwarunkowania i możliwości działania młodzieży w środowisku lokalnym w perspektywie polityki młodzieżowej Rady Europy. Raport z badań*, Biuro Młodzieży MENiS, Ośrodek Badań Młodzieży ISNS UW, Zakład Badań Naukowych PTS, Warszawa.
- Fatyga B., Tyszkiewicz A., Zieliński P. (2001). *Skala i powody wypadania uczniów z systemu edukacji w Polsce. Raport z badań odpadu szkolnego na terenie 32 gmin*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Ferguson G.A., Takane Y. (2007). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*, tłum. M. Zagrodzki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Fiut I., Habryń M. (2001). *Spółeczność akademicka wobec możliwości wykorzystania Internetu w procesie pracy* [w:] L.H. Haber (red.), *Mikrospołeczność informacyjna na przykładzie miasteczka internetowego Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie*, Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica, Kraków.
- Foucault M. (1998). *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, tłum. T. Komendant, Wydawnictwo Fundacji „Aletheia”, Warszawa.
- Foucault M. (1999a). *Narodziny kliniki*, tłum. P. Pieniążek, Wydawnictwo „KR” Warszawa.
- Foucault M. (1999b). *Szaleństwo i literatura. Powiedziane, napisane*, wybrał i oprac. T. Komendant, tłum. B. Banasiak i in., Wydawnictwo Fundacji „Aletheia”, Warszawa.
- Foucault M. (2000a). *Czym jest Oświecenie* [w:] M. Foucault, *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, tłum. i wstęp D. Leszczyński, L. Rasiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław.
- Foucault M. (2000b). *Seksualność i władza* [w:] M. Foucault, *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, tłum. i wstęp D. Leszczyński, L. Rasiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław.
- Foucault M. (2000c). *Strukturalizm i poststrukturalizm* [w:] M. Foucault, *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, tłum. i wstęp D. Leszczyński, L. Rasiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław.
- Foucault M. (2002). *Archeologia wiedzy*, tłum. A. Siemek, Wydawnictwo De Agostini – Altaya, Warszawa.

- Franczak K. (2005). *Psychologiczne i pedagogiczne zastosowanie Testu Strategii Uczenia się*, Wydawnictwo Salezjańskie – Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- Frankfort-Nachmias C., Nachmias D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. E. Hornowska, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Frąckowiak T. (2009). *Wartości, pedagogika społeczna i kapitał ludzki* [w:] K. Marzec-Holka (red.), *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Freeman S. (2011). *Capitalism in the Classical and High Liberal Traditions*, „Social Philosophy & Policy”, no. 2.
- Gajos A. (2008). *Ocena emocjonalnego funkcjonowania dziecka na podstawie znaków i symboli w jego rysunku* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Wybrane problemy psychospołecznego funkcjonowania dzieci i młodzieży z utrudnieniami w rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań.
- Giddens A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gmerek T. (2003). *Kapitalizm, edukacja, nierówność społeczna (teoria reprodukcji ekonomicznej Samuela Bowlesa i Herberta Gintisa)* [w:] T. Gmerek (red.), *Edukacja i stratyfikacja społeczna*, Wydawnictwo „Wolumin”, Poznań.
- Gmerek T. (2008a). *Kapitalizm – edukacja – nierówność społeczna (teoria reprodukcji ekonomicznej Samuela Bowlesa i Herberta Gintisa)* [w:] A. Gromkowska-Melosik, T. Gmerek (red.), *Problemy nierówności społecznej w teorii i praktyce edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Gmerek T. (2008b). *Młodzież i dyplom akademicki. Społeczne konstrukcje sukcesu życiowego*, [w:] A. Gromkowska-Melosik, T. Gmerek (red.), *Problemy nierówności społecznej w teorii i praktyce edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Gmerek T. (2011). *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Gnitecki J. (1998). *Supernauczanie. Perspektywy nowej edukacji*, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Goban-Klas T. (2009). *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Godzic W. (2006). *Socjologia wizualna oczami medioznawcy*, [w:] J. Kaczmarek, M. Krajewski (red.), *Co widać?* Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Goldberg A. (2011). *Mapping Shared Understandings Using Relational Class Analysis: The Case of the Cultural Omnivore Reexamined*, „American Journal of Sociology”, no. 5.
- Golka M. (2004). *Spektakle konsumpcji i biedy* [w:] M. Golka (red.), *W cywilizacji konsumpcyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Golob N. (2011). *Learning Science through Outdoor Learning*, „The New Educational Review”, no. 3.

- Gołębniak B.D. (2006a). *Nauczanie i uczenie się w klasie* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gołębniak B.D. (2006b). *Program szkolny* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gorlach K. (1998). *Głos w dyskusji* [w:] B. Fedyszak-Radziejowska (red.), *Wielkoobszarowe gospodarstwa rolne, ich załogi i nowi gospodarze*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Grabau A., Różański M. (2011). *Gimnazjum straszy*, „Przegląd”, nr 36.
- Grabowska A., Marchewka A., Jednoróg K. (2010). *Obrazowanie mózgu człowieka w badaniach neuropsychologicznych: nowe kierunki rozwoju* [w:] M. Pąchalska, G.E. Kwiatkowska (red.), *Neuropsychologia a humanistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Greenfield S. (1999). *Mózg*, tłum. R. Zawadzki, Wydawnictwo CiS, Warszawa.
- Gromkowska-Melosik A. (2008). *Stratyfikacja, ruchliwość społeczna i edukacja* [w:] A. Gromkowska-Melosik, T. Gmerek (red.), *Problemy nierówności społecznej w teorii i praktyce edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Gromkowska-Melosik A. (2011). *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Grzybek R. (2006). *Co są warte pozytywne złudzenia?* „Edukacja i Dialog”, nr 9.
- Gurycka A. (1961). *Metody badań zainteresowań* [w:] A. Gurycka (red.), *Zainteresowania uczniów. Problemy psychologiczne i pedagogiczne*, cz. 1, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Gurycka A. (1964). *O systemie badań nad aktualnym stanem oraz rolą czynników warunkujących rozwój zainteresowań uczniów wyższych klas szkoły podstawowej* [w:] A. Gurycka (red.), *Zainteresowania uczniów. Czynniki warunkujące stan zainteresowań uczniów wyższych klas szkoły podstawowej*, cz. 2, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Gurycka A. (1969). *Zainteresowania dzieci i młodzieży, ich kształt i rozwój* [w:] L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*, seria 2, *Psychologia rozwojowa, wychowawcza i społeczna*, t. 4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gurycka A. (1978). *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Gurycka A. (1989). *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*, wyd. 2 poprawione, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Gutek G.L. (2003). *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, tłum. A. Kacmajor, A. Sulak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Hameline D. (1996). *Édouard Claparède* [w:] C. Kupisiewicz, I. Wojnar (red.), *Myśliciele – o wychowaniu*, t. 1, tłum. I. Janiszowska, Wydawnictwo „BGW”, Warszawa.
- Hejnicka-Bezwińska T. (2008). *Pedagogika ogólna*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Herzyk A. (2005). *Wprowadzenie do neuropsychologii klinicznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.

- Herzyk A. (2010). *O istocie przedmiotu neuropsychologii – jak się wyłaniał, kształtował, ewoluował. Spojrzenie na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość* [w:] M. Pąchal-ska, G.E. Kwiatkowska (red.), *Neuropsychologia a humanistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Hilgenheger N. (2000). *Johann Friedrich Herbart* [w:] C. Kupisiewicz (red.), *Myśli-ciele – o wychowaniu*, t. 2, tłum. D. Karbowska, Wydawnictwo „GrafPunkt”, War-szawa.
- Hornowski B. (1985). *Psychologia różnic indywidualnych. Wybrane zagadnienia*, Wy-dawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Hoskins B., Crick R.D. (2010). *Competences for Learning to Learn and Active Citizen-ship: Different Currencies or Two Sides of the Same Coin?*, „European Journal of Education”, no. 1.
- Howarth D. (2008). *Dyskurs*, tłum. A. Gąsior-Niemiec, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Hurlock E.B. (1961). *Rozwój dziecka*, tłum. B. Hornowski, S. Kowalski, B. Rosemann, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Illeris K. (2006). *Trzy wymiary uczenia się. Poznawcze, emocjonalne i społeczne ramy współczesnej teorii uczenia się*, tłum. A. Jurgiel, E. Kurantowicz, M. Malewski, A. Nizińska, T. Zarębski, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
- Irzyniec M. (1997). *O zainteresowaniach dzieci w wieku przedszkolnym*, „Wychowa-nie w Przedszkolu”, nr 4.
- Iwanicka A. (2011). *Kompetencje medialne a przyszłość zawodowa pokolenia Google* [w:] W. Jakubowski, S. Jaskulska (red.), *Kultura mediów, ciało i tożsamość – konteksty socjalizacyjne i edukacyjne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Jakubowski W. (2006). *Edukacja w świecie kultury popularnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Jakubowski W. (2010). *Edukacyjny kontekst kultury wizualnej, czyli o czym mówią filmy* [w:] W. Jakubowski (red.), *Kultura i edukacja (konteksty i kontrowersje)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Jankowski K. (1994). *Od psychiatrii biologicznej do humanistycznej... Dwadzieścia lat później*, Agencja Wydawnicza „Jacek Senatorski”, Warszawa.
- Jarosz E. (2007). *Wybrane obszary diagnozowania pedagogicznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Jasiński Z. (2006). *Miejsce zainteresowań w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły* [w:] A. Skubacz i in. (red.), *Rola pasji i zainteresowań w rozwoju osobowości dzieci i młodzieży. Materiały pokonferencyjne*, Miejski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Opole.
- Jaskulska S. (2009a). *Ocena zachowania w doświadczeniach gimnazjalistów*, Wydaw-nictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Jaskulska S. (2009b). *Ocena z zachowania w doświadczeniach gimnazjalistów*, Uni-wersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Studiów Edukacyjnych, Poznań (dysertacja doktorska).
- Jastrzębski J. (2007). *Prawo do informacji a dostęp do mediów* [w:] J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humani-stycznej*, „Eneteia” Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.

- Jeziński F. (2003). *Jerzy Berkeley, jego życie i filozofia* [w:] J. Berkeley, *Rzecz o zasadach poznania ludzkiego*, tłum. F. Jeziński, Wydawnictwo De Agostini – Alaya, Warszawa.
- Jodzio K. (2009). *Przedmowa* [w:] K. Jodzio (red.), *Neuropsychologia. Współczesne kierunki badań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kastory B. (2009). *Narodziny supermózgu*, „Newsweek”, nr 3.
- Katra G. (1995). „*Co przeżyłem?*” – kwestionariusz do badania doświadczeń, „Psychologia Wychowawcza” nr 5.
- Kendall P.C. (2004). *Zaburzenia okresu dzieciństwa i adolescencji*, tłum. J. Kowalczevska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- de Kerckhove D. (2009). *Przeciw architekturze (architektura inteligencji)*, tłum. K. Stanisław [w:] A. Maj, M. Derda-Nowakowska (red.) (z udziałem D. de Kerckhove’a), *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe „Ex-Machina”, Katowice.
- Kielar-Turska M. (2007). *Średnie dzieciństwo. Wiek przedszkolny* [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2: *Charakterystyka okresów życia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Klawiter A. (2008). *Qualia – wybrane próby wyjaśnień*, <http://www.staff.amu.edu.pl/~klawiter/wyklad4-sw.pdf> (dostęp: 12.02.2011).
- Klichowski M. (2009). *Czy edukacja może być elementem terażniejszości dziecka*, „Naukowe Zeszyty Studenckie”, nr 1.
- Klichowski M. (2010a). *Dynamika zainteresowań ucznia w kontekście Płynnej Nowoczesności Zygmunta Bauman’a*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Studiów Edukacyjnych, Poznań (praca magisterska).
- Klichowski M. (2010b). *Edukacja aktywnych zainteresowań – wielkie wyzwania, jeszcze większe dylematy* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i szkole. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I, Poznań.
- Klichowski M. (2010c). *Emo – kultura fasadowych zainteresowań*, „Naukowe Zeszyty Studenckie”, nr 2.
- Klichowski M. (2010d). *Nowoczesne media w edukacji dziecka* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i szkole. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I, Poznań.
- Klichowski M. (2010e). „*Pro-ana*” jako społeczno-kulturowy aspekt zdrowia, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 4.
- Klichowski M. (2011a). *Hiperstrukturalne uczestnictwo – postmodernistyczny wymiar życia młodzieży* [w:] H. Krauze-Sikorska (red.), *Wymiary społecznego uczestnictwa w życiu. Między dzieciństwem a dorosłością*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Klichowski M. (2011b). *Miałem Talent!*, „Liberté! Głos Wolny, Wolność Ubezpieczający”, nr 24.
- Klichowski M. (2011c). *Młodzieżowy ruch „pro-ana” – potrzeba (po)nowoczesnej profilaktyki* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Wybrane problemy psychospołecznego funkcjonowania dzieci i młodzieży z utrudnieniami w rozwoju*.

- Profilaktyka – diagnoza – terapia. Nowe perspektywy – nowe wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I, Poznań.
- Klichowski M. (2011d). *Portal Nasza Klasa jako środowisko konstruowania tożsamości* [w:] W. Jakubowski, S. Jaskulska (red.), *Kultura mediów, ciało i tożsamość. Konteksty socjalizacyjne i edukacyjne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Klichowski M. (2011e). *Rozwój zainteresowań uczniów a Płynna Nowoczesność Zygmunta Baumana*, „Studia Edukacyjne”, nr 15.
- Klichowski M. (2012). *Społeczne konstrukcje podejść do uczenia się. Między kulturą linearną a kulturą klikania*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem naukowym prof. UAM dr hab. H. Krauze-Sikorskiej i obroniona 10 maja 2012 roku na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Klichowski M., Rura G. (2011a). *Kompetencje matematyczne – założone sposoby kształtowania i dyskursy popkulturowe* [w:] H. Sowińska (red.), *Dziecko w szkolnej rzeczywistości. Założony a rzeczywisty obraz edukacji elementarnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Klichowski M., Rura G. (2011b). *Założenia programowo-organizacyjne reformy oświaty z 1999 roku w zakresie edukacji elementarnej* [w:] H. Sowińska (red.), *Dziecko w szkolnej rzeczywistości. Założony a rzeczywisty obraz edukacji elementarnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Klus-Stańska D. (2002a). *Konstruowanie wiedzy w szkole*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Klus-Stańska D. (2002b). *Narracje w szkole* [w:] J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Klus-Stańska D. (2009a). *Rozwojowa zmiana poznawcza* [w:] D. Klus-Stańska, M. Szczepeska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Klus-Stańska D. (2009b). *Wiedza i sposoby jej nabywania* [w:] D. Klus-Stańska, M. Szczepeska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Klus-Stańska D. (2010). *Dzień jak co dzień. O barierach zmiany kultury szkoły* [w:] M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia – Procesy – Konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*, t. 5: *Codziennność w szkole, szkoła w codzienności*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Kokociński M. (2009). *Metodologiczne aspekty badania nierówności społecznych* [w:] K. Podemski (red.), *Spór o społeczne znaczenie społecznych nierówności*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Kolb D.A. (1984). *Experiential Learning*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Konarzewski K. (2000). *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Kop R., Bouchard P. (2011). *The Role of Adult Educators in the Age of Social Media* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.

- Köpf-Maier P. (oprac.) (2002). *Wolfa-Heideggera atlas anatomii człowieka*, t. 2, *Głowa i szyja, klatka piersiowa, jama brzuszna i miednica, ośrodkowy układ nerwowy, oko, ucho*, tłum. A. Andrzejczak i in., Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Kostolányová K., Šarmanová J., Takács O. (2011). *Structure of Study Supports for Adaptable Instruction*, „The New Educational Review”, no. 3.
- Kozielecki J. (2000). *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa.
- Kozielska M., Kern T. (2011). *Application of Information Technology by Students of Technical Sciences in the Context of Their Studying Styles*, „The New Educational Review”, no. 3.
- Krauze-Sikorska H. (2004a). *Determinanty rozwoju* [w:] H. Sowińska, R. Michalak (red.), *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Krauze-Sikorska H. (2004b). *Zaburzenia w uczeniu się* [w:] H. Sowińska, R. Michalak (red.), *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Krauze-Sikorska H. (2006). *Edukacja przez sztukę. O edukacyjnych wartościach artystycznej twórczości dziecka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Krauze-Sikorska H. (2008a). *Protodiagnoza pedagogiczna a proces konstruowania społecznej pomocy dzieciom i młodzieży z utrudnieniami w rozwoju* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Wybrane problemy psychospołecznego funkcjonowania dzieci i młodzieży z utrudnieniami w rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań.
- Krauze-Sikorska H. (2008b). *Terapia dzieci i młodzieży z zaburzeniami uczenia się – wyzwania i dylematy* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Wybrane problemy psychospołecznego funkcjonowania dzieci i młodzieży z utrudnieniami w rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań.
- Krauze-Sikorska H. (2010a). *Dziecko jako homo creator. Podmiotowe i sytuacyjne determinanty aktywności twórczej dziecka w okresie średniego i późnego dzieciństwa* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i szkole. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I, Poznań.
- Krauze-Sikorska H. (2010b). *Twórcza wizualizacja w procesie tworzenia nowej jakości uczenia się dziecka w okresie średniego i późnego dzieciństwa* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i szkole. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I, Poznań.
- Krauze-Sikorska H. (2010c). *Znaczenie zmysłowego postrzegania świata w procesie uczenia się* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i szkole. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji im. Mieszka I, Poznań.

- Krzysztofek K. (2009). *Zdekodowane kody* [w:] A. Maj, M. Derda-Nowakowska (red.) (z udziałem D. de Kerckhove'a), *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe „ExMachina”, Katowice.
- Ku L., Dittmar, H., Banerjee R. (2011). *Are Materialistic Teenagers Less Motivated to Learn? Cross-Sectional and Longitudinal Evidence from the United Kingdom and Hong Kong*, „Journal of Educational Psychology”, advance online publication, doi: 10.1037/a0025489.
- Kucharska J., Staniszk K. (2009). *Migrujące audytoria i mobilne teksty kultury. Diaspory w globalnej wiosce* [w:] A. Maj, M. Derda-Nowakowska (red.) (z udziałem D. de Kerckhove'a). *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe „ExMachina”, Katowice.
- Kurcz I. (1992). *Pamięć. Uczenie się. Język* [w:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia ogólna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kuszak K. (2006). *Dynamika rozwoju samodzielności dziecka w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Kuszak K. (2008a). *Dziecko samodzielne w szkole. Empiryczne studium szkolnych losów dzieci o różnym poziomie samodzielności*, Oficyna Wydawnicza „Garmond”, Poznań.
- Kuszak K. (2008b). *Nauczyciele wczesnej edukacji jako osoby wspierające dziecko z układu ryzyka niepowodzeń szkolnych* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Wybrane problemy psychospołecznej funkcjonowania dzieci i młodzieży z utrudnieniami w rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań.
- Kuszak K. (2008c). *Wczesne wspomaganie jako szansa optymalizacji funkcjonowania dzieci z utrudnieniami w rozwoju* [w:] H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Wybrane problemy psychospołecznej funkcjonowania dzieci i młodzieży z utrudnieniami w rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji, Poznań.
- Kuszak K. (2011). *Kompetencje komunikacyjne dzieci w okresie późnego dzieciństwa w aspekcie rozwojowym*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Kwiatkowski S., Starowicz A., Milczarek O., Kułaga A., Prochwicz K., Grzegorzewski P. (2010). *Pamięć operacyjna u dzieci z organicznym uszkodzeniem centralnego systemu nerwowego – ujęcie neuropsychologiczne* [w:] M. Pąchalska, G.E. Kwiatkowska (red.), *Neuropsychologia a humanistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Lengborn T. (2000). *Ellen Key* [w:] C. Kupisiewicz (red.), *Myśliciele – o wychowaniu*, t. 2, tłum. D. Karbowska, Wydawnictwo „GrafPunkt”, Warszawa.
- Leszczyński A. (2011). *Żegnaj, szkolo!*, „Focus”, nr 9.
- Liwiński J., Sztanderska U., Giza-Poleszczuk A., (red.) (2008). *Rynki pracy na obszarach popegeerowskich. Raport z badań*, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.

- Lobenstine M. (2007). *Renesansowa dusza. Planowanie życia dla ludzi, którzy mają zbyt wiele pasji, aby wybrać tylko jedną*, tłum. B. Jankowiak-Konik, Wydawnictwo „Vizja Press & It”, Warszawa.
- Lyotard J.-F. (1988). *Kondycja postmodernistyczna*, tłum. A. Taborska, „Literatura na Świecie”, nr 8–9.
- Łapińska R., Żebrowska M. (1986). *Wiek dorastania* [w:] M. Żebrowska (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Łobocki M. (2000). *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Mackintosh N.J. (2002). *Warunkowanie klasyczne i sprawcze* [w:] N.J. Mackintosh, A.M. Colman (red.), *Zdolności a proces uczenia się*, tłum. J. Gilewicz, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Mackintosh N.J., Colman A.M. (2002). *Wprowadzenie* [w:] N.J. Mackintosh, A.M. Colman (red.), *Zdolności a proces uczenia się*, tłum. J. Gilewicz, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Maj A. (2009). *Wikifikacja wiedzy, Travel 2.0 i „globalhood”* [w:] A. Maj, M. Derda-Nowakowska (red.) (z udziałem D. de Kerckhove’a), *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe „ExMachina”, Katowice.
- Majorek C. (1994). *Mysł pedagogiczna w czasach nowożytnych* [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Wydawnictwo „Eruditus”, Poznań.
- Malewski M. (1998). *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Malewski M. (2006). *Wstęp do polskiego wydania* [w:] K. Illeris, *Trzy wymiary uczenia się. Poznawcze, emocjonalne i społeczne ramy współczesnej teorii uczenia się*, tłum. A. Jurgiel, E. Kurantowicz, M. Malewski, A. Nizińska, T. Zarębski, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
- Mamzer H. (2004). *Jak wizualna reprezentacja zapośrednicza konsumpcję ciała* [w:] M. Golka (red.), *W cywilizacji konsumpcyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Mamzer H. (2008). *Poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Manterys A. (1997). *Wielość rzeczywistości w teoriach socjologicznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Marcysiak I.M. (2001). *Wybrane metody badania zainteresowań*, [w:] S. Siek, A. Grochowska (red.), *Wybrane metody badania osobowości*, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- Marks K. (1953). *Przyczynek do krytyki ekonomii politycznej*, tłum. E. Lipiński, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- Marks K., Engels F. (1961). *Ideologia niemiecka* [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 3, tłum. S. Filmus, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- Marks K., Engels F. (2006). *Manifest komunistyczny*, tłum. E. Karolczuk, Wydawnictwo „Jirafa Roja”, Warszawa.
- Maruszewski T. (2005). *Pamięć autobiograficzna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

- Marzec-Holka K. (2009). *Kapitał społeczny jako predyktor konstruowania rzeczywistości w środowisku lokalnym* [w:] K. Marzec-Holka (red.), *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Maurer D., Maurer C. (1994). *Świat noworodka*, tłum. E. Kołodziej-Józefowicz, P. Józefowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Mądrzycki T. (1996). *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Melosik Z. (1995). *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*, Wydawnictwo „Edytor”, Toruń – Poznań.
- Melosik Z. (2000). *Kultura typu instant – paradoksy pop-tożsamości* [w:] M. Cylkowska-Nowak (red.), *Edukacja. Społeczne konstruowanie idei i rzeczywistości*, Wydawnictwo „Wolumin”, Poznań.
- Melosik Z. (2001). *Młodzież w kulturze współczesnej. Paradoksy pop-tożsamości* [w:] K. Rubacha, A. Nalaskowski (red.), *Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia. Materiały pokonferencyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Melosik Z. (2002). *Uniwersytet i społeczeństwo. Dyskursy wolności, wiedzy i władzy*, Wydawnictwo „Wolumin”, Poznań.
- Melosik Z. (2003). *Funkcjonalno-strukturalna interpretacja edukacji* [w:] T. Gmerek (red.), *Edukacja i stratyfikacja społeczna*, Wydawnictwo „Wolumin”, Poznań.
- Melosik Z. (2005). *Młodzież a przemiany kultury współczesnej* [w:] R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.), *Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
- Melosik Z. (2007). *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Melosik Z. (2008a). *Pedagogika postmodernizmu* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Melosik Z. (2008b). *Pedagogika pragmatyzmu* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Melosik Z. (2009). *Teoria i wiedza we współczesnych naukach społecznych – walka dyskursów* [w:] Z. Drozdowicz, Z. Melosik, S. Sztajer (red.), *O racjonalności w nauce i życiu społecznym*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Melosik Z. (2010). *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Melosik Z., Szkudlarek T. (2009). *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Merton R.K. (1982). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, tłum. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Mesulam M.M. (2009). *Od doznania do poznania*, tłum. B. Mroziak [w:] K. Jodzio (red.), *Neuropsychologia. Współczesne kierunki badań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Michalak R. (2004a). *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Michalak R. (2004b). *Konstruktivistyczna teoria uczenia się* [w:] H. Sowińska, R. Michalak (red.), *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Michalak R. (2004c). *Zadania edukacyjne kontekstem rozwoju najmłodszego ucznia* [w:] H. Sowińska, R. Michalak (red.), *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Michalska A. (2010). *Trzy Królestwa Fregego kontra Trzy Światy Poppera*, http://filozofia.wikia.com/wiki/Trzy_Królestwa_Fregego_kontra_Trzy_Światy_Poppera (dostęp: 8.01.2010).
- Michońska-Stadnik A. (1996). *Strategie uczenia się i autonomia ucznia w warunkach szkolnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Miko-Giedyk J. (2007). *Potrzeby środowisk wiejskich w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych* [w:] J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, „Eneteia” Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.
- Milerski B. (2008). *Pedagogika kultury* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Miles A., Savage M., Bühlmann F. (2011). *Telling a Modest Story: Accounts of Men's Upward Mobility from the National Child Development Study*, „The British Journal of Sociology”, no. 3.
- Modrzewski J. (2009). *Ład demokratyczny a obecność problemów społecznych w globalizującym się społeczeństwie polskim z kapitałem ludzkim w tle* [w:] K. Marzec-Holka (red.), *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Moore K., Kleinman D.L., Hess D., Frickel S. (2011). *Science and Neoliberal Globalization: A Political Sociological Approach*, „Theory and Society”, no. 5.
- Myoo S. (2009). *Elektroniczny autoportret* [w:] A. Maj, M. Derda-Nowakowska (red.) (z udziałem D. de Kerckhove'a), *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe „ExMachina”, Katowice.
- Nawroczyński B. (1929). *Dynamika zainteresowań*, „Kwartalnik Pedagogiczny Organu Sekcji Pedagogicznej Stowarzyszenia Chrześcijańsko-Narodowego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych”, nr 1.
- Neil M.G. (2001). *Neuropsychologia*, tłum. J. Gielecki, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Neville B. (2009). *Psyche i edukacja. Emocje, wyobrażenia i nieświadomość w uczeniu się i nauczaniu*, tłum. M. Kościelniak, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Nikodemka J. (2009). *iMózgi w e-szkole*, <http://www.focus.pl/cywilizacja/zobacz/publikacje/imozgi-w-e-szkole> (dostęp: 3.02.2011).
- Nikodemka J. (2011). *Jak nas psuje Facebóg*, „Focus”, nr 2.
- Noszczyk-Bernasiewicz M., Bernasiewicz M. (2009). *Wybrane zjawiska patologii społecznej wśród młodzieży wiejskiej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 10.

- Nowak M. (2008). *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Obuchowski K. (2004). *Osobowość wobec zmian cywilizacji, czyli o ludziach roli, uczenia się i o autorach siebie* [w:] Wojciech Kalaga (red.), *Dylematy wielokulturowości*, Wydawnictwo „Universitas”, Kraków.
- Okoń W. (1987). *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Okoń W. (2007). *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Oliwa-Ciesielska M. (2004). *Konsumpcyjna mentalność osób ubogich* [w:] M. Golka (red.), *W cywilizacji konsumpcyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Olszewski L. (2007). *Dynamika działalności gospodarczej w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Ornstein A.C., Hunkins F.P. (1998). *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*, tłum. K. Kruszewski, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Osiem typów społecznościowych* (2010). http://www.joemonster.org/art/15648/Osiem_typow_spolecznosciowych (dostęp: 1.09.2011).
- Page M.P.A. (2009). *Czy metody neuroobrazowania funkcjonalnego nie wyjaśniają psychologom procesów poznawczych?* tłum. E. Dzierżak [w:] K. Jodzio (red.), *Neuropsychologia. Współczesne kierunki badań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Paige R. (2010). *Beyond Student-Centered Instruction: A Model for Teaching Learning-to-Learn Strategies*, „The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences”, no. 5.
- Palka K. (2009). *Szanse edukacyjne dzieci ze środowiska wiejskiego. Regionalne strategie pomocy i wsparcia* [w:] K. Marzec-Holka (red.), *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Panek T. (2011). *Ułóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności. Teoria i praktyka pomiaru*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Papert S. (1996). *Burze mózgow. Dzieci i komputery*, tłum. T. Tymosz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pegrum M. (2011). *Modified, Multiplied, and (Re-)mixed: Social Media and Digital Literacies* [w:] M. Thomas (ed.), *Digital Education. Opportunities for Social Collaboration*, Palgrave Macmillan, New York.
- Piaget J. (1966). *Narodziny inteligencji dziecka*, tłum. M. Przetacznikowa, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Piaget J. (1969). *Punkt widzenia Piageta*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 5.
- Piaget J. (1981). *Równoważenie struktur poznawczych. Centralny problem rozwoju*, tłum. Z. Zakrzewska, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Piaget J. (2006). *Studia z psychologii dziecka*, tłum. T. Kołakowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Piaget J., Inhelder B. (1993). *Psychologia dziecka*, tłum. Z. Zakrzewska, Wydawnictwo „Siedmioróg”, Wrocław.

- Piekarski K. (2009). *Wolność i kontrola w modelu „cloud computing”* [w:] A. Maj, M. Derda-Nowakowska (red.) (z udziałem D. de Kerckhove'a), *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe „ExMachina”, Katowice.
- Pietrasiniński Z. (1962). *Sztuka uczenia się*, Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa.
- Pilch T., Bauman T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Poławski P. (1997). *Kulturowe znaczenie underclass. Spór o sens terminu a polska transformacja* [w:] K.W. Frieske (red.), *Ofiary sukcesu. Zjawiska marginalizacji społecznej w Polsce*, Wydawnictwo Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Poławski P. (1999). *Marginalność społeczna i wychowanie*, „Polityka Społeczna”, nr 11–12.
- Popok R., Popok S. (1987). *Kwestionariusz Zainteresowań i Upodobań (prezentacja narzędzia)* [w:] S. Popok (red.), *Z badań nad zdolnościami i uzdolnieniami specjalnymi młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Potter C. (2011). *Na tropach umysłu*, tłum. P. Szwajcer, „Focus”, nr 2.
- Poznaniak W. (1991). *Teorie uczenia się społecznego jako model normalnego i zaburzonego funkcjonowania jednostki oraz grupy* [w:] H. Sęk (red.), *Społeczna psychologia kliniczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Prensky M. (2010). *Teaching Digital Natives. Partnering for Real Learning*, Corwin, Thousand Oaks.
- Pryszmont-Ciesielska M. (2010). *Badacz wobec kultury – o „podróżowaniu”, czyli o badaniu świata społecznego* [w:] W. Jakubowski (red.), *Kultura i edukacja (konteksty i kontrowersje)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Przetacznik-Gierowska M. (1996). *Metodologiczne problemy badania procesów rozwoju* [w:] M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Przyszczykowski K. (1999). *Dorosłość jako kategoria pedagogiczna* [w:] D. Jankowski, K. Przyszczykowski, J. Skrzypczak (red.), *Podstawy edukacji dorosłych. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Psyk-Piotrowska E. (1998). *Bezrobocie i pauperyzacja środowisk dawnych PGR w Polsce*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 3.
- Putkiewicz E., Zahorska M. (2001). *Społeczne nierówności edukacyjne – studium sześciu gmin*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Pytel S. (1961). *Pojęcie „zainteresowania” w literaturze psychologicznej* [w:] A. Gurtycka (red.), *Zainteresowania uczniów, cz. 1: Problemy psychologiczne i pedagogiczne*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- Racinowski S. (1967). *Pytanie i odpowiedź*, Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”, Warszawa.
- Ramsden P. (1992). *Learning to Teach in Higher Education*, Routledge, London.
- Reber A.S., Reber E.S. (2008). *Słownik psychologii*, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska i in., Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.

- Reykowski J. (1977). *Z zagadnień psychologii motywacji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- del Río P. (1995). *Some Effects of Media on Representation: A Line of Research* [w:] P. Winterhoff-Spurk (ed.), *Psychology of Media in Europe. The State of the Art – Perspectives for the Future*, Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Robinson K. (2010). *Oblicza umysłu. Ucząc się kreatywności*, tłum. A. Baj, Wydawnictwo „Element”, Kraków.
- Rousseau J.-J. (1955). *Emil, czyli o wychowaniu*, t. 1, tłum. W. Husarski, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław.
- Roter A. (2009). *Znaczenie kapitału kulturowego i społecznego dla pedagogiki społecznej* [w:] K. Marzec-Holka (red.), *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Rubinsztein S.L. (1962). *Podstawy psychologii ogólnej*, tłum. Z. Danielska, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- Rudnicka K. (2010). *Edukacja mimowolna. W poszukiwaniu nowych przestrzeni edukacyjnych w społeczeństwie konsumpcyjnym* [w:] W. Jakubowski (red.), *Kultura i edukacja (konteksty i kontrowersje)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Rudnicka P. (2009). *Psychologiczne właściwości środowisk Web 2.0* [w:] A. Maj, M. Derda-Nowakowska (red.) (z udziałem D. de Kerckhove’a), *Kody McLuhana. Topografia nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe „ExMachina”, Katowice.
- Salomon E.P., Berg L.R., Martin D.W., Vilee C.A. (2000). *Biologia*, tłum. A. Borowska i in., Oficyna Wydawnicza „Multico”, Warszawa.
- Sandell O. (2011). *Interdisciplinary Counselling Inquiry and the Promotion of Change*, „The New Educational Review”, no. 3.
- Schaffer H.R. (2006). *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*, tłum. M. Białecką-Pikul, K. Sikora, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Schmahmann J.D. (2009). *Rola mózdzku w powstawaniu afektu i niektórych psychoz*, tłum. M. Harciarek [w:] K. Jodzio (red.), *Neuropsychologia. Współczesne kierunki badań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Schoonover C. (2011). *Sygnaty pośród burzy*, „Świat Nauki”, nr 4.
- Shors T.J. (2009). *Neurony umierają z nudów*, „Świat Nauki”, nr 4.
- Simmel G. (1997). *Filozofia pieniądza*, tłum. A. Przyłębski, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Slevin J. (2008). *Internet i formy związków ludzkich*, tłum. M. Juza [w:] P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska (red.), *Socjologia codzienności*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków.
- Słoniewska H. (1959). *Psychologiczna analiza zainteresowania*, Wydawnictwo PWN, Poznań.
- Smith M.K. (2001). *David A. Kolb on Experiential Learning*, <http://www.infed.org/biblio/b-explrn.htm> (dostęp: 3.03.2011).
- Sobczak J. (1998). *„Nowe Wychowanie” w polskiej pedagogice okresu Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Wydawnictwo Uczelniane WSP, Bydgoszcz.
- Sokołowska M. (1995). *Upodobania filmowe najmłodszych*, „Edukacja i Dialog”, nr 6.
- Sowińska H. (1987). *Dynamika przemian klas szkolnych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.

- Squire L.R. (1993). *The Organization of Declarative and Non-declarative Memory* [w:] T. One, L.R. Squire, M.F. Raichel, D.J. Perrett, J. Fukada (ed.), *Brain Mechanism of Perception and Memory. From Neuron to Behavior*, Oxford University Press, New York.
- Squire L.R. (2009). *Mózgowe systemy pamięci z perspektywy historycznej i współczesnej*, tłum. M. Harciarek [w:] K. Jodzio (red.), *Neuropsychologia. Współczesne kierunki badań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Srivastava S.B., Banaji M.R. (2011). *Culture, Cognition, and Collaborative Networks in Organizations*, „American Sociological Review”, no. 2.
- Sroczyńska K. (2010). *Grzeszna pamięć*, „Focus”, nr 5.
- Stachowski R. (2002). *Lew S. Wygotski – prekursor psychologii o dwóch obliczach* [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, tłum. A. Brzezińska i in., Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Stec M., Gołdys A., Poleszczuk J., Stec M. (2008). *Monografia Powiatu Śremskiego* [w:] J. Liwiński, U. Sztanderska, A. Giza-Poleszczuk (red.), *Rynki pracy na obszarach popegeerowskich. Raport z badań*, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Stunża G.D. (2008). *Złapani w sieć. Czy uzależnienie od nowoczesnych technologii to zło?*, „reVOLT”, nr 1.
- Stuss D.T. (2009). *Płaty czołowe mózgu a odrębność oraz integracja procesów uwagi*, tłum. E. Dzierżak [w:] K. Jodzio (red.), *Neuropsychologia. Współczesne kierunki badań*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Super D.E. (1972). *Psychologia zainteresowań*, tłum. H. Choynowska, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Szacki J. (2002). *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szczepański J. (1973). *Odmiany czasu teraźniejszego*, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- Szczepska-Pustkowska M. (2009). *Dzieci z obszarów biedy i zaniedbań kulturowych* [w:] D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Szklarski A. (2011). *Pupils' Experience of Being Motivated to Learn in School: An Empirical Phenomenological Study*, „Teaching Science”, nr 1.
- Szkudlarek T. (2007). *Edukacja i konstruowanie społecznych nierówności* [w:] J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, „Eneteia” Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.
- Sztobryn S. (1994). *Nowe wychowanie i jego wpływ na oświatę i szkolnictwo* [w:] J. Hellwig (red.), *Historia wychowania*, Wydawnictwo „Eruditus”, Poznań.
- Sztobryn S. (2008). *Pedagogika Nowego Wychowania* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwowski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szulc A. (2011). *Możliwości wykorzystania biblioterapii w pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, www.zs3z.pl/images/stories/publikacje/biblioterapia.pdf (dostęp: 24.03.2011).

- Szulist S. (1999). *Ja, wieśniak*, „Gazeta Wyborcza”, 12 lutego.
- Szuman S. (1947). *Psychologia wychowawcza wieku szkolnego. Podręcznik dla nauczycieli i studentów*, Wydawnictwo „Wiedza – Zawód – Kultura”, Kraków.
- Szyling G. (2009). *Ocenianie jako poznawanie ucznia* [w:] D. Klus-Stańska, M. Szczepaska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Śliwerski B. (2005). *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Święchowicz M. (2011). *Zaśpiewaj mi to jeszcze raz*, „Przekrój”, nr 9.
- Tarkowska E. (1998). *Ubóstwo w byłych PGR-ach. W poszukiwaniu dawnych źródeł nowej biedy*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2.
- Tarkowska E. (1999). *In Search of an Underclass in Poland*, „Polish Sociological Review”, no. 1.
- Tarkowska E. (2002a). *Miejsce i rola wykształcenia w biografjach młodych ludzi z byłych PGR-ów* [w:] E. Tarkowska, K. Korzeniewska (red.), *Młodość z byłych PGR-ów. Raport z badań*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Tarkowska E. (2002b). *Uwagi końcowe: podsumowanie i wnioski* [w:] E. Tarkowska, K. Korzeniewska (red.), *Młodość z byłych PGR-ów. Raport z badań*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Tarkowska E. (2010). *„Homo sacer” Zygmunta Baumana* [w:] A. Chrzanowski, W. Godzic, A. Zeidler-Janiszewska (red.), *Zrozumieć nowoczesność. Księga jubileuszowa Zygmunta Baumana*, Wydawnictwo „Officyna”, Łódź.
- Tarkowska E., Korzeniewska K. (2002). *Wprowadzenie. Przedstawienie problemu. Charakterystyka badania* [w:] E. Tarkowska, K. Korzeniewska (red.), *Młodość z byłych PGR-ów. Raport z badań*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Tatarkiewicz W. (2008). *Historia filozofii*, t. 2, www.ebookgigs.com (dostęp: 25.08.2008).
- Theiss M. (2007). *Krewni – Znajomi – Obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń.
- Thompson E.M. (2005). *Ways of Remembering. The Case of Poland*, „Toronto Slavic Quarterly”, no. 12.
- Tomkowicz M. (2011). *Widz reżyserem*, „Focus”, nr 9.
- Trempała J. (2000a). *Koncepcje rozwoju człowieka* [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 1, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Trempała J. (2000b). *Modele rozwoju psychicznego. Czas i zmiana*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Trzebiński J. (2002). *Narracyjne konstruowanie rzeczywistości* [w:] J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Turner J.H. (2004). *Struktura teorii socjologicznej*, tłum. G. Woroniecka i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Tyszkowa M. (1988). *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Uziembło A. (1973). *Test Z do badania zainteresowań*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 3.

- Vester F. (2006). *Myślenie, uczenie się, zapominanie. Co dzieje się w naszej głowie? Jak uczy się mózg? Dlaczego niekiedy zawodzi?* tłum. J. Lemanowicz, Wydawnictwo Polsko-Niemieckie „Glossarium”, Bydgoszcz.
- Vetulani J. (2006). *Pamięć: podstawy neurobiologiczne i możliwości wspomagania*, „Farmakoterapia w Psychiatrii i Neurologii”, nr 1.
- Vetulani J. (2010). *Mózg: fascynacje, problemy, tajemnice*, Wydawnictwo „Homini”, Kraków.
- Waloszek D. (2004). *Mali artyści*, „Życie Szkoły”, nr 7.
- Walsh K. (1998). *Neuropsychologia kliniczna*, tłum. B. Mroziak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Walsh K., Darby D. (2008). *Neuropsychologia kliniczna Walsha*, tłum. B. Mroziak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk – Sopot.
- Ward P. (2009). *Co się stanie z Homo sapiens?*, „Świat Nauki”, nr 1.
- Watson J.B. (1990). *Behawioryzm oraz Psychologia, jak widzi ją behawiorysta*, tłum. E. Klimas-Kuchtowa, J. Siuta, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Westbrook R.B. (1996). *John Dewey* [w:] C. Kupisiewicz, I. Wojnar (red.), *Myśliciele – o wychowaniu*, t. I, tłum. I. Janiszowska, Wydawnictwo „BGW”, Warszawa.
- White A. (1995). *Of Grammatolatry: Deconstruction as Rigorous Phenomenology?* [w:] W.R. McKenna, J.C. Evans (ed.), *Derrida and Phenomenology*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht – Boston – London.
- Wilkin J. (2000). *Struktura wsi i rolnictwa – Polska a kraje Unii Europejskiej* [w:] X. Dolińska (red.), *Chłop, rolnik, farmer? Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej – nadzieje i obawy polskiej wsi*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Winch C. (2008). *Learning How to Learn: A Critique*, „Journal of Philosophy of Education”, no. 3–4.
- Witwicki W. (1933). *Psychologia do użytku słuchaczy wyższych zakładów naukowych*, t. 2, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów.
- Witwicki W. (1962). *Psychologia dla użytku słuchaczy wyższych zakładów naukowych*, t. 1, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów – Warszawa – Kraków.
- Wodtke G.T., Harding D.J., Elwert F. (2011). *Neighborhood Effects in Temporal Perspective: The Impact of Long-Term Exposure of Concentrated Disadvantage on High School Graduation*, „American Sociological Review”, no. 5.
- Wołoszynowa L. (1986). *Młodszy wiek szkolny* [w:] M. Żebrowska (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Wygodska G.L. (2002). *O życiu L.S. Wygotskiego*, tłum. M. Marchow [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Wygotski L.S. (1971). *Nauczanie a rozwój w wieku przedszkolnym* [w:] L.S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, tłum. E. Flesznerowa, J. Fleszner, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Wygotski L.S. (1989). *Myślenie i mowa*, tłum. E. Flesznerowa, J. Fleszner, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

- Wygotski L.S. (2002a). *Kształtowanie wyższych form zachowania*, tłum. M. Kurczewska [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Wygotski L.S. (2002b). *Problem wieku rozwojowego*, tłum. B. Smykowski [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Wygotski L.S. (2002c). *Rozwój zainteresowań w okresie dorastania*, tłum. M. Marchow, S. Jabłoński [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Wygotski L.S. (2002d). *Wczesne dzieciństwo*, tłum. T. Czub [w:] A. Brzezińska, M. Marchow (red.), *Wybrane prace psychologiczne II. Dzieciństwo i dorastanie*, Wydawnictwo „Zysk i S-ka”, Poznań.
- Wygotski L.S. (2006). *Narzędzie i znak w rozwoju dziecka*, tłum. B. Grell, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wyka A. (1993). *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Wysocka E. (2009). *Problemy doświadczane przez młodzież jako potencjalne źródło marginalizacji społecznej – refleksja teoretyczna i empiryczne egzemplifikacje* [w:] K. Marzec-Holka (red.), *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Zabielska J.M. (2007). *Ubóstwo a procesy marginalizacji społecznej* [w:] J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych. Nierówności społeczne w refleksji humanistycznej*, „Eneteia” Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa.
- Zabłocki G., Sobczak M., Piszczek E., Kwiecińska M. (1999). *Ubóstwo na terenach wiejskich północnej Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Zaleski Z. (1991). *Psychologia zachowań celowych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Zeyer A., Wolf S. (2010). *Is There a Relationship between Brain Type, Sex and Motivation to Learn Science?*, „International Journal of Science Education”, no. 16.
- Zielińska-Kosyła H. (2005). *Rekonstrukcjonistyczne koncepcje zmiany społecznej poprzez edukację. Antropologia pedagogiczna Theodore’a Bramelda*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Zimbardo P.G., Ruch F.L. (1994). *Psychologia i życie*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Żebrowska M. (1986). *Teorie rozwoju psychicznego* [w:] M. Żebrowska (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Życiński J. (1993). *Granice racjonalności. Eseje z filozofii nauki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Żytko M. (2009). *Zjawisko biedy w krajach Unii Europejskiej* [w:] D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

Strony internetowe

blueconsulting.pl.

jqueryui.com.

portalwiedzy.onet.pl.

simplyuser.pl.

sjp.pwn.pl.

ui.blox.pl.

www.asg-pl.pl.

www.fundusze-strukturalne.gov.pl.

www.ore.edu.pl.

www.sitedoctor.pl.

www.symetryczna.pl.